

mütfekkir

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt:2 • Sayı:3 • Haziran • 2015 • s.245-255

ÇEVİRİ

“REGILION IS NATURAL” DİN TABİİDİR

Paul BLOOM* / Çev.: Zübeyir OVACIK**

ÖZ

Dikkate değer entelektüel ilgi alanı ve geniş sosyal yaygınlığına rağmen, din, çağdaş gelişim psikologları tarafından ihmal edilmiş durumdadır. Fakat son yıllarda, çocukların belli bazı evrensel dini fıkirlere ilişkin kavrayışlarını araştıran, yeni ortaya çıkan bir yığın araştırma gün yüzüne çıkmış durumdadır. Bazı yeni bulgular, dini inancın iki kurucu nitelikteki bakış açılarının – ilahi araçılara/faktörlere inanç ve ruh beden düalizmine inanç- küçük çocuklara doğal bir şekilde geldiğini iddia etmektedirler. Bu araştırmada bunlar kısaca gözden geçirilip bunlara ilişkin geleceğe yönelik öneriler tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ahlak, Dil, Dualizm, Doğallık.

ABSTRACT

Despite its considerable intellectual interest and great social relevance, religion has been neglected by contemporary developmentalpsychologists. But in the last few years, there has been an emerging body of research exploring children’s grasp of certainuniversal religious ideas. Some recent findings suggest that two foundational aspects of religious belief – belief in divine agents, and belief in mind–body dualism – come naturally to young children. This research is briefly reviewed, and some future directionsare discussed.

Keywords: Religion, Ethics, Language, Dualism, Naturalness.

GİRİŞ

Gelişim psikolojisinde en iyi ders kitaplarından birisi olanla- *How Children Develop*, by Robert Siegler, Judy DeLoache and Nancy Eisenberg (2006)- konuyu ele almak/toparlamak ve dini inanç ve pratik hakkında nelerin söylenmesi gerektiğini görmek, açıklayıcı olabilir. (Hemen belirtmeli ki bu konuda) neredeyse hiçbir şey yok. Öyle ki, *Tanrı, Hristiyanlık, Yahudilik, İslam, ritüel, yaratılışçılık, ahiret, doğa-üstü inanç* için hiçbir izin girişi yok. *Ölüm* için bir giriş var, fakat o da bebek ölüm oranına ilişkin bir atıf olup, çocukların ölüm hakkında ne düşündükleri hakkında değildir. Konu hakkındaki tek bahis, *din, sosyal yargılar* bağlamındadır ve bu da sosyal normlardaki 'kültürel ve sosyoekonomik farklılıklar' bağlamında Hinduizm'den bahseden tek bir sayfadan ibarettir.

Bu ihmal, kısmen ders kitaplarının tartışmalı konulardan kaçınma eğiliminde olmalarından dolayı olabilir. Fakat benim bu sahadan anladığım, Siegler ve arkadaşlarının aslında bu konuda haklı oldukları şeklindedir. Zira onlar, dinin gelişimini tartışmazlar çünkü bu konu, gelişim psikologlarının esas ilgi alanı değildir. Eğer siz *Developmental Science* gibi gelişim psikolojisi alanındaki üst dergileri bir tarasanız, ister teorik ister deneysel olsun konu hakkında çok az şey bulacaksınız.

Bu kısa makalede benim yapacağım şey, Şu ana kadar hangi bulgulara ulaştığımıza ve gelecekte nelerin yapılmasına ihtiyaç olduğuna bakarak, ilk önce dinin niçin böylesine ihmal edildiği üzerinde düşünmek, sonra da mevcut az sayıdaki çalışmalar üzerinde yoğunlaşmak olacaktır.¹

TABU OLARAK DİN

Gelişim psikologlarının din çalışmalarına neden eğilimli olmadıklarının en basit açıklaması, konunun yeterince ilgi çekici olmaması şeklindedir. Zira bilim adamlarının zaman ve enerji harcamaya değer buldukları konular, gerçekler dünyasında karşılığı olmak veya teorik ilgiye mazhar olmak (veya bazı şanslı durumlarda her ikisi de) şeklindeki bazı eşikleri geçmek durumundadır. Muhtemelen din, bu eşiği geçememektedir.

Bu makul bir açıklama değildir. Evvela din, herkese ilgi çekici görünmektedir. Zira hemen hemen her büyük filozof, dine ilişkin bir açıklama girişiminde bulunmuştur, yine din çalışmalarına(teoloji, dini çalışmalar) hasredilmiş üniversite bölümleri vardır. Ayrıca din, yaşamımızda aşikar bir öneme sahiptir. Din, -hala süre-

* Prof. Dr.,Psikoloji Bölümü, Yale Üniversitesi, USA.

** Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Tartıştığımız problem, dini ritüelin kökenlerinin araştırılması hakkındaki çok ilginç konuyu bir kenara koyarak, dini inancın gelişimsel kökenlerine ilişkin soruşturmaya sınırlandırılacaktır.(Bak, örneğin Boyer & Lienard, basılmakta)

gidenler de dahil olmak üzere-, sert çatışmalarda/çekişmelerde merkezi bir role sahiptir. Örneğin pek çok güncel sosyal ve politik tartışmalar- eşcinsel evlilik, kürtaj, idam cezası, kök hücre araştırmaları, okullarda evrimin öğretilmesi ve benzeri şeyler hakkındakiler önemli ölçüde insanların dini görüşlerinden etkilenmektedir. Ayrıca pek çok insan (belki de insanların çoğu) dini veya maneviyatı hayatlarının merkezi olarak görmektedirler.(Shermer, 2003) İnsan doğasına ilişkin herhangi bir bütüncül/noksansız teori, bu durumu anlamlandırmak zorundadır.

Gelişim psikologlarının dini inanç konusuna niçin ilgi duymaları gerektiğine dair pek çok özel sebep vardır. Bilişsel/kavramsal gelişim hakkındaki araştırmaların pek çoğu, açık bir şekilde dünyada geçerli olan ve verilerde ortaya çıkmış anlamının/kavrayışın boyutlarıyla ilgilenmektedirler-örneğin çocukların nesnelerin katı olduklarını nasıl öğrendikleri veya insanların inançlara nasıl sahip olduklarını,veya dillerin nasıl isimlere sahip olduklarını nasıl öğrendikleri gibi. Din, alışlagelenin dışındadır. Çünkü o akılda vazih olmayan olgular, süreçler ve varlıklar hakkındadır. H:L. Mencken'in ortaya koyduğu gibi, dinin mevcudiyeti, insanların olağanüstü olana ilişkin inançlarının muazzam kapasitesini ortaya koymaktadır. Bu yüzden dine ilişkin bir araştırma, bize, diğer çalışma alanlarıyla sarahate kavuşturulamayan gelişen zekanın boyutları hakkında bilgi verme potansiyeline sahiptir.

Bana kalırsa psikologların dinden bu denli uzak durmalarının gerçek nedeni, dinin bir tabu konusu olmasıdır.(Tartışma için bak Denett, 2006) Zira din, kutsal bir alandır. Gelişim psikologları, ya bizzat kendileri söz konusu tabuya karşı duyarlı oldukları için; ya da diğer insanların saldırılarından sakındıkları için dinden(din konusunu ele almaktan) uzak durmaktadırlar.

Bu hassasiyet, mantık dışı değildir. Dini inanç sistemleri, kendi öz kökenlerine ilişkin varsayımlarını beraberlerinde taşırlar/yanlarında getirirler. Dolayısıyla bilimsel soruşturma/araştırma, varsayımları yanlış ispatlama riskini göze almak durumundadır.(Mackie, 1984) Tanrı'ya inanan insanlar, örneğin, ilahi bir müdahaleden dolayı böylesi bir inanca sahip olduklarını varsayabilirler. (Onlar, Tanrı böyle yapmalarını istediği için Tanrı'ya inanmaktadırlar). Veya kendilerini çevreleyen dünyanın güzelliği ya da çetrefilliğinden Tanrı'nın varlığı sonucuna vardıkları için böylesi bir inanca sahip olduklarını varsayabilirler. (Onlar, bu bir rasyonel çıkarım olduğu için Tanrı'ya inanmaktadırlar). Dolayısıyla onlar, din, bir baba figürüne ilişkin patolojik bir ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır (Freud), ya da sürmekte olan bir sınıf mücadelesi kapsamında güçlü olanların zorla kabul ettirmeleri/endoktrinasyonları yoluyla ortaya çıkmıştır (Marx) şeklindeki alternatifleri kabul etmekte daha az istekli olsalar gerektir. Onlar, pek çok bilişselci bilim adamı tarafından ortaya atılan dini inanç, bir evrimsel rastlantıdır ya da başka amaçlar için tekamül etmiş bilişsel sistemlerin beklenmedik bir türev ürününden ibarettir şeklindeki iddiayı da olumsuz karşılayabilirler. O halde, dini inanç hakkındaki gelişim psikolojisi,- insan dernekleri komiteleri üyeleri, hibe grupları, görev inceleme komitelerinin yanı sıra aile,

meslektaşlar ve arkadaşlar dahil- insanları rencide etme riskini göze almak durumundadır. Bu durum, böylesine ilgi çekici ve önemli bir konu olmasına karşın, bu alanda niçin çok az çalışma yapılmış durumda olduğunu bir dereceye kadar açıklayabilir.

Fakat bu durum değişmektedir. Büyük ölçüde, evrimsel psikoloji ve kültürel antropoloji gibi diğer alanlardaki gelişimin bir sonucu olarak, dil, nesne algısı, zihin teorisi ve benzeri alanlarda uygulanmakta olan aynı tür teorileri ve yöntemleri kullanarak dini inancı araştıran bilişselci bilim adamlarından oluşan az bir çevre vardır. Bu çalışma, aşağıda tartışacağım birtakım oldukça ilginç bulgulara yol açmış durumdadır.

DİN VE DİL

Onun konuşulamaz/tabu olan doğasını bir kenara koyduğumuzda, din, gelişim psikolojisinin herhangi bir alt alanıyla aynı tarzda araştırılabilir. Esasında, en parlak mukayese, dil edinimi ile ilgili olabilir.

Zira din, dil gibi evrenselidir. Bütün toplumlar en azından bir dile sahiptir; yine bütün toplumlar en azından bir dine sahiptirler. Keza dil gibi, din de doğumla ortaya çıkan bir hediye değildir. Bunun yerine o, sosyal bir çevreye katılım yoluyla gelişir. Bir çocuğun geliştirdiği belirli bir dil veya din, genler veya fiziksel çevre tarafından değil; çocuğun içinde yetiştirildiği kültür tarafından belirlenir. Dilin tümelleri vardır. Her dil, fonetiğin/sesbilim, morfolojinin/şekilbilim ve sentaksın/tümcebilim prensiplerinin yanı sıra kelimelere ve cümlelere sahiptir. (bak, örneğin Baker, 2001; Pinker, 1994) Dinin de genellemeleri, tümelleri vardır. Antropolog Edward Tylor, 1871’de bütün dinlerin doğa üstündeki manevi varlıklara olan inancı ihtiva ettiklerini ileri sürdü. Her din, hayaletler, melekler, ata ruhları ve benzeri varlıkları varsayar. Bunlar genellikle fiziki forma değil; zihinsel/ruhsal(arzular, inançlar amaçlar) bir yaşama sahiptirler(Boyer, 2001; Bloom, 2004). Üstelik, hepsi olmasa da dinlerin pek çoğu bir ahiret yaşamını, yine insanlar ve diğer hayvanlar dahil olmak üzere evrenin amaçlı/anlamli yaratılışını varsayarlar. Dinde böylesi kavramların yabancı/uyumsuz olduğu herhangi bir alan bulmanız mümkün değildir.

Fakat bu durum, (dinin) dille aşikar bir *benzeşmezlik/mukayese dışılık* konusunu ortaya çıkartır. Zira herkes dile sahiptir fakat ruhsal varlıklara, ahirete veya yaratılışçılığa inanmamayı açıkça ilan eden normal yetişkinler vardır. İncil’de Ateistlerden söz edilir. (Akılsız içinden “Tanrı yok” der. Psalm/Mezmun 14:1) Ayrıca ateist insan toplulukları, içinde yaşayan insanların çoğunun doğaüstü inançları olmadığını beyan ettikleri küçük, dışa kapalı yerleşim bölgeleri/anklavlar bile vardır. Şayet, kamuoyu araştırmalarına inanılması gerekirse, örneğin Ulusal Bilimler Akademisi üyelerinin ekseriyeti Tanrı’ya inanmamaktadırlar. (Larson & Witham, 1998)

O halde din, dilden daha az evrensel ve az zorunlu olabilir. Aşağıda araştırılan

alternatif bir bakış şudur ki, her yerde insanlar, doğal olarak açıkça belirtilmemiş/zımnî doğaüstü inançlara sahiptir.; bunlar, kültüre bakılmaksızın çocuklarda ortaya çıkar/oluşur. Örneğin çok yönlü/en ileri düzeydeki bilişsel nörologlar bile, ruhsal yaşamlarının fiziki doğalarının ötesinde bir şey olduğuna sezgisel düzeyde bile olsa inanabilmektedirler. (bak, Bloom, 2006).

DİN DOĞASAL/TABİİ MİDİR?

Dil çalışması/araştırması, x'in evrenselliğinin/genelliliğinin x'in doğuştan geldiğinin zorunlu içerimine nasıl sahip olmadığına ilişkin pek çok örnekler ortaya koymaktadır (tartışma için bak Pinker, 1994). Örneğin bütün diller, ellere ilişkin atflar içeren bir kelimeye sahiptir, fakat bu, muhtemelen insanlar için her yerde ellere ilişkin konuşmanın önemli olmasından dolayıdır; yoksa el isimlendirmesine yönelik muayyen doğuştan bir meyilden dolayı değildir. Aynı şekilde Tanrı'ya inanç, ahiret ve benzeri inançlar, onlar doğuştan oldukları için değil, fakat böylesi inançların bütün toplumlarında ortaya çıkmasından, belki de bütün insan gruplarının karşılaştığı bazı problemlere çözümler olarak ortaya çıkmaları hasebiyle evrensel olabilirler. Bu perspektiften dini inancın evrensellikleri, yetişkinler tarafından oluşturulmuş kültürel icatlardır. O halde dini inancın gelişiminin tam bir gelişimsel açıklaması, kültürel öğrenmeden birisi olur.

Fakat bunun tamamen doğru olmadığını ileri süren gittikçe artan bir miktar çalışma da vardır. Bunun yerine kültürün açıkça birtakım roller oynamasına karşın; dinin evrenselliğinin bazıları öğrenilmiş değildir(bak Atran, 2004; Barrett, 2004; Bering baskıda; Boyer, 2001; Bloom, 2004, 2005; Evans, 2000, 2001; Guthrie, 1993; Kelemen, 2004; Pinker, 1997). Bu argümanın iki ana konu başlığı/güzergahı vardır:

1. Sağduyu dualismi

Küçük çocukların farklı koşullardaki fiziki varlıkları, psikolojik varlıklardan daha doğal olarak kavradıkları tartışmalı bir konu değildir. Saf/naif fizik, saf/naif psikolojiden farklıdır. Burada araştırılan iddia ise, önemli ölçüde daha güçlüdür. O da, bizim bedenleri ve ruhları farklı olarak düşündüğümüz fikridir; biz dolaylı olarak Platon ve Descartes gibi filozoflar tarafından savunulan bir çeşit güçlü bir dualizmin anlamını teyid etmiş oluruz. Bu açıklamanın/anlayışın bir varyantına göre, bizim düalizmimiz, birisi maddi nesneleri ele almak için; diğeri de sosyal varlıklar için olan iki farklı idrak sistemine sahip olduğumuz gerçeğinin doğal bir türevidir. Bu sistemlerin birbirleriyle mukayese kabul etmez/karşılaştırılmaz sonuçları vardır.Bu yüzden dualizm, evrimsel bir rastlantı olarak ortaya çıkmaktadır (Bloom, 2004).

Söz konusu dualizmin ilginç sonuçları vardır. Eğer bedenlerin ve ruhların ayrı (varlıklar) oldukları düşünülürse, o zaman diğeri olmaksızın birisine sahip olabilirsiniz. (Nitekim) sandalyeler, kupalar ve ağaçlar gibi pek çok şey, amaçlara, inanç-

lara, irade veya bilince sahip olmayan ruhsuz bedenler olarak düşünülür. Öyle ki din için daha da önemli olan, düalizmin, bedensiz ruhlar imgelemesini mümkün kılmasıdır. Örneğin Hristiyanlık ve Yahudilik, evreni yaratan, mucizeleri gerçekleştiren ve (kendisine) ibadet/dua edenleri duyan/icabet eden bir Tanrı'yı kapsamaktadır. O, sonsuz şefkate, adalete ve merhamete sahip, her şeye gücü yeten/kâdir-i mutlak, her şeyi bilendir. Fakat O, herhangi bir literal anlamda, bir bedene sahip değildir.

Bizim düalizmimiz, insanların bedenlerinin ölümünden sonra da yaşamayı sürdürebileceklerine dair ihtimale de (kapı) açar. Dinler, ruhun akıbetiyle ilgili farklı anlayışlara/açıklamalara imkan sağlamaktadır: Ruh, cennete/göğe yükselebilir, cehenneme düşebilir, bir çeşit paralel bir dünyaya gidebilir veya insan ya da hayvan kimi başka bedenlere yerleşebilir. Aslında, dünyanın ata ruhlarıyla, ölüm yoluyla bedenlerinden kurtulmuş durumda olan insan ruhlarıyla dolu olduğu şeklindeki bir inanç, kültürler arası kesişmenin gerçekleştiği genel/ortak bir kabuldür. (Boyer, 2001)

Dualism (anlayışı), çocuklara doğal bir şekilde gelmektedir. Üstü kapalı veya açık tarzlarda sorulduğunda, okul öncesi çocukları, beynin sadece zihinsel yaşamın bazı yönlerinden, genellikle/tipik olarak matematik problemleri çözmek gibi, kasıtlı zihinsel işle ilgili olanlardan sorumlu olduğuna inandıklarını söyleyeceklerdir. Fakat beyin, bir kanguruymuş gibi davranmak, birisinin kardeşini sevmesi, ya da dişlerinizi fırçalamak gibi aktiviteler için gerekli değildir (örneğin Gottfried, Gelman & Schultz, 1999; Johnson, 1990; Lillard, 1996). Bu(nlar), insanlar tarafından yapılır, onların beyinleri tarafından değil.

Çocukluktaki dualizm anlayışının en önemli kanıtı, ahiret inançlarının gelişimine ilişkin olmaktadır. Bering ve Bjorklund (2004), farklı yaşlardaki çocuklara ölmüş bir fare hakkında hikayeler anlattılar ve belli bazı özelliklerinin dayanıklılığını sordular. Farenin biyolojik özellikleri hakkında sorulduğunda, çocuklar, beynin artık çalışmadığı dahil olmak üzere ölümün etkilerini takdir ettiler/fark ettiler. Fakat psikolojik özellikleri hakkında sorulduğunda, çocukların çoğu, bunların devam edeceğini söylediler-ölü fareler açlık hissine sahip olabilirler, bir şeyler düşünebilirler, arzularını kontrol edebilirler-. Beden, gitmiş durumda fakat ruh, hayatiyetini devam ettirmektedir. Ve çocuklar buna yetişkinlerin inandıklarından daha çok inanmaktadırlar. Bizlerin kültürümüzdeki insanların inandıkları (cennet, reenkarasyon, ruhi dünya ve bunlar gibi) ahiret inancının belirli çeşidini öğrenmek zorunda olduğumuz şeklindeki bir varsayıma karşın; bilincin bedenden ayrılabilir olduğu düşüncesi/fikri, asla öğrenilmiş değildir; o kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Psikoloji dersine giriş mahiyetindeki herhangi bir lisans öğreniminin ilk konularından birisi, dualizmin yanlış olduğudur. (Bunun bütünüyle nasıl çalıştığı ile ilgili çok az bir mutabakat olmasına karşın) zihinsel yaşamın, fiziki beynin bir ürünü olduğu (anlayışı) hemen hemen neredeyse bütün bilim adamları tarafından varsa-

yılmıştır. İşte burada, diğer alanlarda olduğu gibi, -dinde yerleşik olan sağduyu, bilimle çarpışmaktadır/çatışmaktadır.

2. Aracılık ve tasarım üzerine aşırı atf

Bizler, Boyer'in (2001) 'sosyal idrakin/kavrayışın aşırı büyütülmesi' şeklinde tanımladığı, aracılık ve tasarım da dahil olmak üzere, uygun olmasa bile, psikolojik halleri bu duruma bağlayan/yoran bir anlayışa sahibiz.

Bununla ilgili klasik kanıt, bir masal anlatmak için içerisinde geometrik figürlerin -daireler, kareler, üçgenler- belirli sistematik tarzlarda hareket ettirildiği, psikologların sezgilerine dayandırılmış, (buna göre) tasarlanmış olduğu basit bir film yapan Heider ve Simmel (1994)'ait olandır. Film gösterildiğinde, insanlar, içgüdüsel bir şekilde, şekilleri/figürleri, sanki o şekiller/figürler, amaçları ve arzuları olan belirli insanlarmış (kabadayılar, kurbanlar, kahramanlar) gibi tanımlarlar. Ve insanlar, psikologların anlatmayı amaçlamış oldukları hikayeyi hemen hemen aynı şekilde tekrarlarlar. Daha ileri bir araştırma, sınırlandırılmış figürlere ihtiyaç bile duymayacağınızı ortaya koymaktadır. Karakterlerin hiçbir şekilde tek nesneler olmadıkları, bunun yerine örneğin küçük kareler kümesi şeklinde hareket eden gruplar oldukları filmlerin yanısıra; noktaları hareket ettirerek de oldukça aynı sonucu elde edebilirsiniz. (Bloom & Veres, 1999).

Antropolog Stewart Guthrie (1993), dini düşünce için bir açıklama olarak bu eğilimin önemini fark eden ilk modern bilgin idi. Guthrie, *Buluttaki Yüzler (Faces in the Clouds)* kitabında, insanların, insan karakteristiklerini/özelliklerini bir dizi dikkat çekici gerçek dünya varlıklarına yorduklarını gösteren anekdotlar ve deneyler sunar; onun listesi şunları içerir: uçaklar, otomobiller, çantalar, ziller, bisikletler, sandallar, şişeler, binalar, şehirler, bulutlar, kıyafetler, depremler, ateş, sis, yiyecek, çöp, şapkalar, kasırgalar, böcekler, kilitler, yapraklar, ay, dağlar, kağıt, kalem, bitkiler, çanak çömlek, yağmur, güneş, nehirler, kayalar, sirenler, kılıçlar, aletler, oyuncaklar, trenler, ağaçlar, yanardağlar, su ve rüzgar. Bizler, insan etkinliklerine ilişkin işaretlere karşışırı duyarlıyızdır. Hatta o kadar ki, ister yapay bir şey olsun isterse kaza sonucu ortaya çıksın onda bir anlam görürüz.

Guthrie'nin dediği gibi: 'Kral çıplaktır'. Küçük ip uçları üzerine temellendirilen bir aracılığa bağlamak/atfetmek şeklindeki bu kapasite, sonradan ortaya çıkan, gelişen bir yetenek değildir. Bilinçli/maksatlı isnadların/atıflarınaynı türlerini bebeklerde bile elde edebilen birisi çıkabilir. (örneğin Csibra, Biro, Koos & Gergely, 2003; Scholl & Tremoulet, 2000).

Bizler, gelişigüzel olmayan bir yapıyı gördüğümüzde bunu bir aracıya hamletmekte/yormakta benzer bir önyargıya sahibiz. Ve bu durum, tasarım argümanı için bir itici güç oluşturmaktadır. Öyle ki doğal ve biyolojik dünyada aşık bir tasarımın olduğuna ilişkin sezgi, bir tasarımcının varlığı için kanıt teşkil etmektedir. Birleşik Devletlerdeki son anketin birisinde (Temmuz 2005), cevap verenlerin % 42'si, insanların ve diğer hayvanların zamanın başlangıcından beri mevcut formların-

da/şekillerinde var olduklarına inandıklarını ifade ettiler. Ve geri kalanların çoğu da evrimin meydana geldiğini, fakat Tanrı'nın kılavuzluğuyla meydana geldiğini ifade ettiler. Darvinci evrimin desteklenmesine sahip çıkan azınlığın arasında bile, çoğu onu(evrimi) şu ya da bu şekilde, sıklıkla evrimi, türleri mükemmelliğe doğru yönelten gizemli bir dahili güç olarak görerek çarpıtmaktadırlar. Doğal seleksiyon, kuantum fiziği gibidir. O halde hatırı sayılır derecede bir çabayla, biz onu zihinsel olarak kavrayabiliriz, fakat o, yine de bize doğruluk/haklılık hissini vermeyecektir. Bizler karmaşık yapı gördüğümüzde, onu inançların ve amaçların ve arzuların ürünü/sonucu olarak görürüz. Anlayışımızın sosyal biçimiyle, doğal sözcük üzerine derin düşüncelere dalarız. Ve onu herhangi bir başka tarzda anlamak, zordur. Tasarımın bir tasarımcıyı gerekli kıldığı şeklindeki içgüdüsel kanaatimiz sır değildir ve anlaşılabilir bir şekilde Michael Behe (2005) gibi doğal seleksiyona karşı kanıt ileri sürenler tarafından kullanılmaktadır. Michael Behe, New York Times'ın Serbest Makaleler Bölümünde son olarak şunları yazdı: 'tasarımın güçlü görüntüsü,basit ikna edici bir kanıt/argümana izin vermektedir: şayet o bir ördek gibi görünür, yürür ve vakvaklarsa, öyleyse aksini ortaya koyacak zorlayıcı bir delil olmadıkça, onun bir ördek olduğu sonucuna ulaşma garantisine sahibiz.'

Dine ilişkin gelişimsel psikolojideki en ilginç keşiflerden birisi, yaratılışcılığa yönelik söz konusu önyargının bilişsel olarak doğal olduğu izlenimidir. Dört yaşındakiler, aslan ('hayvanat bahçesine girmek'), ve bulutlar ('yağmur yağması için') gibi şeyler dahil olmak üzere her şeyin bir amacı olduğu fikrinde ısrar ederler. Bir grup kayanın niçin sivri olduklarını açıklamaları istendiğinde, çocuklar, 'hayvanlar kaşındıkları zaman onların üzerinde kaşınabilsinler diye' gibi fonksiyonel cevapları seçerlerken; yetişkinler, fiziki bir açıklamayı tercih etmektedirler. Böylesi bulgular üzerinde temellendirilerek Kelemen, çocukların 'karmakarışık erekbilimine' meyilli olduklarını öne sürmektedir. Çocuklar, dünyayı tasarım ve amaç açısından görmeyeyetişkinlerden daha çok meyletmektedirler. (incelemek için bak Kelemen, 2004). Başka bir araştırma, şuna ulaşmaktadır: Çocuklara direkt bir şekilde hayvanların ve insanların kökeni hakkında sorulduğunda, onları yetiştiren yetişkinler böyle yapmasa da onların, maksatlı bir yaratıcıyı kapsayan açıklamaları tercih etmeye eğilim gösterdikleri görülmektedir.

DAHA İLERİ ÖNERİLER

Burada öneri şudur ki, dini inanca yol açan belli bazı erken-ortaya çıkan bilişsel önyargılar vardır. Bunlar (önyargılar), beden-ruh düalizmini ve tasarım ve aracılığın işaretlerine karşı aşırı duyarlılığı içerir. Bu önyargılar, tanrılara ve ruhlara, ahirete, evrenin tanrısal yaratımına inanmayı doğal hale getirmektedirler. Bunlar, dinin içinden yetiştigi/geliştigi tohumlardır.

Birisi yukarıdaki önerinin küçük çocuklara çok fazla atıfta bulunduğunu iddia edebilir. Bazı dini inançların tamamıyla öğretilmiş olduğu açıktır. Hiç kimse, insan-

İlgin doğum yerinin Cennet Bahçesi/İrembağı olduğu, ya da ruhun bedene gebe kalma anında girdiği, veya şehitlerin pek çok bakireyle cinsel erişim ile ödüllendirileceği fikri ile doğmaz. Bazısı, düalizm ve yaratılışçılık dahil, bütün dini inançların böyle olduğunu ileri sürebilir. Yukarıdaki gelişimsel araştırma, durumun böyle olmadığını göstermektedir. Çünkü çocuklar, hazır olmayan, ya da en azından etraflarını çevreleyen yetişkinlerdeki kadar güçlü olmayan bazı inançlara sahipmiş gibi görünmektedir. Fakat hala buradaki kanıt, herkesin kabul edilebileceği gibi yetersizdir. Bu alandaki daha ileri bir gelişme daha küçük çocuklar ve hatta konuşma öncesi çocuklarla ilgili çalışmaların yanı sıra diğer kültürlerden gelen çocuklarla ilgili deneylerden gelecektir. Bebeklerdeki dini inançlar çalışması fikri garip görünebilir, fakat bu anlayış istikametinde/benzer şekilde bazı yeni çalışmalar mevcuttur, örneğin Kuhlmeier, Bloom, ve Wynn (2004)'ın düalist düşünce hakkında ve Newman, Keil, Kuhlmeier ve Wynn (gözden geçirilmekte) tasarım ve aracılığa ilişkin sezgiler üstüne gibi.

Farklı alternatif bir görüş, dinin evrimsel bir tesadüf olduğu- bilişsel sistemlerin başka amaçlar için ortaya çıkmış bir yan ürünü olduğu fikrini/anlayışını reddeder. Onun yerine dinin biyolojik bir adaptasyon olduğu fikrini kabul eder. Örneğin Bering (baskıda) bizim doğaüstü varlıklara inanmaya yönelik erken ortaya çıkan eğilimimizin, doğrudan seleksiyonun bir ürünü olduğunu, iddia eder. Muhtemelen bu durum, onun altruistic düşünce ve davranışı şekillendirmedeki rolünden dolayıdır. Bu perspektiften, Bering, ahirete ilişkin olan dahil, belli bazı özel dini düşüncelerin kaçınılmaz bir şekilde gelişim boyunca ortaya çıkacağı öngörüsünde bulunur. Burada birisinin ortaya attığı daha güçlü bir iddia vardır ki oda şudur: Bizim sağduyu düalizmine ilişkin yaygın düşüncemiz, böylesi dini düşünceleri kolayca makul kılmaktadır, fakat onları illa ki gerekli kılmamaktadır. Bering'in iddiasına ilişkin bazı kanıtlar olmakla birlikte bu noktada veriler açık değildir. (örneğin Bering & Bjorklund, 2004) ve ona karşı olan bazı deliller de vardır. (örneğin Harris & Gimenez, 2005; Astuti & Harris, 2006).

Son olarak, dille ilgili son bir benzetme üzerine düşünmek gerekirse, dilbilimciler ve psikodilbilimciler, tam bir dil ortamına maruz kalmamış çocukların bulunduğu ortamlarda, onların soyut ilkeler ve yapılar ekleyerek bir dil yaratacakları, 'dil-inmelezleşmesi' olarak bilinen bir gelişmeyi gözlemlemiş durumdadırlar. (Bickerton, 1984). Bunun en dikkat çekici kanıtlarından bazıları, dil işaretiyle karşılaşmamış sağır çocukların, doğuştan gelen kapasitelerini kullanarak 'verilen/girdi'in ötesine geçmek için bir dil yaratacakları durumlarda meydana gelir. (örneğin Goldin-Meadow, 2005; Senghas, Kita & Özyürek, 2004)

Peki dinde melezleşme var mıdır? Özellikle de ateist ebeveynler tarafından büyütülmüş çocuklar spontane bir şekilde kendi dini inançlarını yaratırlar mı? Yaratırlarsa bunlar, hangi tür inançlar olacaklardır. Ve onlar ne zaman ortaya çıkacaklardır. Tıpkı dildeki melezleşme araştırmasının dilin hangi yönlerinin kültüre

bağlı, hangilerinin öğrenilmemiş ve evrensel olduklarına ilişkin bize bir anlayış vermesi gibi; dini melezleşme araştırması da benzer kavrayışları bize verebilir. Yine, çok şükür ki, 2016'daki lisans öğrencileri, böylesi soruların cevaplarını, gelişimsel psikoloji ders kitaplarından öğrenebileceklerdir.

Kaynaklar:

- » Astuti, R., & Harris, P.L. (2006). Understanding mortality and the life of the ancestors in rural Madagascar. Paper submitted for publication.
- » Atran, S. (2004). In *Gods we trust: The evolutionary landscape of religion*. New York: Oxford University Press.
- » Baker, M. (2001). *The atoms of language*. New York: Basic Books.
- » Barrett, J.L. (2004). *Why would anyone believe in God?* Walnut Creek, CA: Altra Mira Press.
- » Behe, M. (2005). In *New York Times*, Section A, 7 February, 21.
- » Bering, J.M. (in press). The folk psychology of souls. *Behavioral and Brain Sciences*.
- » Bering, J.M., & Bjorklund, D.F. (2004). The natural emergence of afterlife reasoning as a developmental regularity. *Developmental Psychology*, 40, 217–233.
- » Bickerton, D. (1984). The language bioprogram hypothesis. *Behavioral and Brain Sciences*, 7, 173–221.
- » Bloom, P. (2004). *Descartes' baby*. New York: Basic Books.
- » Bloom, P. (2005). Is God an accident? *The Atlantic*, 296 (3), 105–112.
- » Bloom, P. (2006). My brain made me do it. *Journal of Culture and Cognition*, 6, 209–214.
- » Bloom, P., & Veres, C. (1999). The perceived intentionality of groups. *Cognition*, 71, B1–B9.
- » Boyer, P. (2001). *Religion explained*. New York: Basic Books.
- » Boyer, P., & Lienard, P. (in press). Why ritualized behavior? Precaution systems and action parsing in developmental, pathological and cultural rituals. *Behavioral and Brain Sciences*.
- » Csibra, G., Bíró, S., Koós, O., & Gergely, G. (2003). One-yearold infants use teleological representations of actions productively. *Cognitive Science*, 27, 111–133.
- » Dennett, D. (2006). *Breaking the spell: Religion as a natural phenomenon*. New York: Viking.
- » Evans, E.M. (2000). Beyond scopes: why creationism is here to stay. In K. Rosengren, C. Johnson, & P. Harris (Eds.), *Imagining the impossible: Magical, scientific and religious thinking in children* (pp. 305–331). Cambridge: Cambridge University Press.
- » Evans, M. (2001). Cognitive and contextual factors in the emergence of diverse belief systems: creation versus evolution. *Cognitive Psychology*, 42, 217–266.
- » Goldin-Meadow, S. (2005). *The resilience of language*. New York: Psychology Press.
- » Gottfried, G.M., Gelman, S.A., & Schultz, H. (1999). Children's early understanding of the brain: from early essentialism to naïve theory. *Cognitive Development*, 14, 147–174.
- » Guthrie, S.E. (1993). *Faces in the clouds: A new theory of religion*. New York: Oxford University Press.
- » Harris, P.L., & Giménez, M. (2005). Children's acceptance of conflicting testimony: the case of death. *Journal of Cognition and Culture*, 5, 143–164.
- » Heider, F., & Simmel, M. (1944). An experimental study of apparent behavior. *American Journal of Psychology*, 57, 243–259.
- » Johnson, C.N. (1990). If you had my brain, where would I be? Children's understanding of the brain and identity. *Child Development*, 61, 962–972.
- » Kelemen, D. (2004). Are children 'intuitive theists'? *Psychological Science*, 15, 295–301.
- » Kuhlmeier, V., Bloom, P., & Wynn, K. (2004). Do 5-month-old infants see humans as material objects? *Cognition*, 94, 95–103.
- » Larson, E.J., & Witham, L. (1998). Leading scientists still reject God. *Nature*, 394 (6691), 313.
- » Lillard, A.S. (1996). Body or mind: children's understanding of pretense. *Child Development*, 67, 1717–1734.
- » Mackie, J.L. (1984). *The miracle of theism: Arguments for and against the existence of God*. New York: Oxford University Press.
- » Newman, G.E., Keil, F.C., Kuhlmeier, V.A., & Wynn, K. (under review). Infants understand that only intentional agents can create order. Manuscript submitted for publication.

-
- » Pinker, S. (1994). *The language instinct*. New York: HarperCollins.
  - » Pinker, S. (1997). *How the mind works*. New York: Norton.
  - » Scholl, B.J., & Tremoulet, P. (2000). Perceptual causality and animacy. *Trends in Cognitive Sciences*, 4 (8), 299–309.
  - » Senghas, A., Kita, S., & Özyürek, A. (2004). Children creating core properties of language: evidence from an emerging sign language in Nicaragua. *Science*, 305, 1779–1782.
  - » Shermer, M. (2003). *How we believe: The search for God in an age of science*. New York: Freeman.
  - » Siegler, R., DeLoache, J., & Eisenberg, N. (2006). *How children develop* (2nd edn.). New York: Worth.